

“Yaşıl dünya” qara buludları dünyamızdan qovacaq

Afət Məmmədova,

Bakı Dövlət Universiteti biologiya fakültəsinin dekanı, professor

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Cərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına Azərbaycanın evsahibliyi etməsi çərçivədə “yaşıl düşüncə”nin formalaşmasına, vətəndaşlarımızı “yaşıl həyat” tərzini keçirməyə sövq edəcək, prioritet hədəf olan “yaşıl inkişaf” üçün yeni səhifə açacaq.

Qlobal istiləşmə və iqlim dəyişikliyi dünyamızın üzləşdiyi təhlükələrdən biridir və inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq heç bir ölkə iqlim dəyişikliyinə təsirdən sığortalanmayıb. İstixana qazı emissiyalarının artması, qalıq yanacaqların yandırılması və meşələrin qırılması bu problemləri yaradan başlıca amillər sırasındadır. Temperaturun artması, buzlaqların əriməsi və dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi kimi hadisələr hər kəsin diqqətini çəkir. Bunun nəticəsi kimi qasırğalar, quraqlıqlar və daşqınlar kimi ekstremal hava hadisələri də tez-tez baş verir.

İqlim dəyişikliyi insan sağlamlığına təsir edərək insanlarda qan-damar, tənəffüs problemlərinin yaranmasına, onkoloji xəstəliklərin, anadangəlmə patologiyaların çoxalmasına səbəb olur. Bundan əlavə temperaturun yüksəlməsi bir çox bitki və heyvan növlərini təhdid altında saxlayır. Bu, biomüxtəlifliyin itirilməsini və ekosistemlərin tarazlığının pozulmasını şərtləndirir.

İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üçün ən effektiv yollardan biri qalıq yanacaqlardan günəş, külək və su enerjisi kimi bərpaolunan enerji mənbələrinə keçiddir. Bu, istixana qazı emissiyalarını azaltmağa və daha dayanıqlı enerji sistemi yaratmağa kömək edir. Meşələrin, bataqlıq ərazilərin və digər ekosistemlərin mühafizəsi və bərpası atmosferdən karbon qazının udulmasına və biomüxtəlifliyin qorunmasına müsbət təsir göstərir. Davamlı monitorinq aparılması və proqnozlarının verilməsi, uyğun strategiyalarının işlənib hazırlanması, ekstremal hava hadisələri üçün erkən xəbərdarlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi iqlim dəyişikliyinə təsirlərini uğurla idarə etmək imkanı yaradır.

Biomüxtəlifliyin azalması planetimizin üzləşdiyi ən kritik problemlərdən biridir. Meşələrin qırılması, təbii ərazilərin məhv edilməsi və insan fəaliyyətinin nəticələri kimi digər təsirlər də bitki və heyvan növlərinin sayının həyəcənverici sürətdə azalmasına səbəb olur. Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının 2023-cü ilin statistik məlumatlarına əsaslanaraq 150 mindən çox növ qlobal “Qırmızı Kitab”a daxil edilib. Qlobal səviyyədə 993 növ, ümumiyyətlə, yoxa çıxıb, 9 mindən çox növ isə təəssüf ki, məhv olma təhlükəsi ilə üz-üzə qalıb. Yeri gəlmişkən, “Qırmızı Kitab”ın hər üç nəşrində verilən təhlilə görə, ümumilikdə, Azərbaycanda nadir növlərin sayı 1989-cu ildə 248, 2013-cü ildə 523, 2023-cü ildə 701 növdür, 58 növ isə “çəhrayı siyahı”ya daxil edilib.

Azərbaycan dövləti təbiət ərazilərinin mühafizəsində müstəsna ekoloji siyasət yürüdür və regional təbii tarazlığın mühafizəsində qlobal əhəmiyyət daşıyır. 2003-cü ilə qədər Milli Parkı belə olmayan respublikanın bu gün 10 milli parkı var. Bundan əlavə, 10 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı xüsusi ekosistemlərin və növlərin qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Yaxın illərdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və kiçik rezervatların sayının artırılması qaçılmaz olacaq. Ona görə də nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi olan flora və faunanın bəzi növlərinin reintroduksiyasının həyata keçirilməsi layihələrinin hazırlanıb həyata keçirilməsi problemin həllində yumşaldıcı effekt kimi çıxış edə bilər.

Planetimizdə növlərin ən çox nadir növ kateqoriyasına düşdüyü əsas təbiət əraziləri meşələrdir. Təbii fəlakətlər, xüsusilə insan fəaliyyətinin nəticəsində baş verən meşə yanğınları bütün ekosistemin pozulmasına səbəb olur. Həmin meşələrin yenidən bərpası uzun illər tələb edir. Yanğından sonra meşənin biokütlə olaraq azalması davamlı ekosistem zəncirinə təsiri ilə bərabər, karbon çirklənməsini, eləcə də istiləşməni artırır.

Azərbaycanda uzunmüddətli şiddətli yanğınlar baş verməyə də, son illər statistikada artım müşahidə edilir. Fövqəladə Hallar Nazirliyinin statistik məlumatlarına əsasən, 2012-2022-ci illərdə, ümumilikdə, yanğın çağırışlarından 102 min 622-si bitki resurslarını (meşə, kol, otlaq, kənd təsərrüfatı və s.) əhatə edir ki, bu hadisələr nəticəsində son 10 ildə 262 min 696 hektar ərazidə bitki resursları yanıb. Bitki əsaslı yanğın hadisələrinə statistik nəzər salsaq, yanğınların 261-i meşələrdə (2924 hektar), 91 min 980-i kol-kosda (172 min hektar), 554-ü taxıl sahələrində (4915 hektar), 9827-si isə biçilmiş taxıl sahələrində (83 min 848 hektar) baş verir. Maraqlıdır ki, hər il ümumi yanğın çağırışlarının təqribən 60 faizi bitki resurslarına aiddir. “Azərkosmos”un monitorinq məlumatına görə, təkcə 2022-ci ilin avqust ayında ölkə üzrə 19 yanğın hadisəsi baş verib və 5311 hektar yanan ərazinin 32 faizini meşə sahələri təşkil edib.

Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən, meşənin yandırılmasına və ağacların kəsilməsinə görə səbəbkar məsuliyyət daşıyır və məhv edilmiş ağacların oduncaq həcmi və onun öncədən təyin olunmuş qiyməti qədər cərimə ödəyir. Kəsilmiş ağacın nəticəsində ekosistemə dəyən ekoloji zərər də dəyərləndirilməlidir. Bu zaman bitkinin karbon saxlama, digər canlıların varlığına təsiri, torpağın eroziyası və s. kimi dəyərlər dövlət tərəfindən

qiymətləndirilməlidir. Bir çox ölkələrdə təbii ehtiyatların topladığı və saxladığı karbon dəyərinin ödəniş mexanizmi tətbiq edilir.

Sənayenin inkişafı nəticəsində havada karbon qazı (CO₂) şəklində artan karbon emissiyaları iqlim dəyişikliyi, o cümlədən qlobal istiləşmə ilə nəticələnir. İqlim Dəyişikliyi üzrə Dövlətlərarası Panelin təqdim etdiyi məlumata görə, 2019-cu ildə qlobal karbon dioksid (CO₂) emissiyaları rekord həddə (36,4 milyard ton/kvadratmetr) çatıb. CO₂ emissiyalarında mövcud tendensiyalar əsrin sonuna qədər qlobal temperaturun 4,4°C-ə qədər yüksəlməsinə səbəb ola bilər.

Torpağın degradasiyası, o cümlədən eroziyası, torpağın münbitliyinin azalması, əkin sahələrinin itirilməsi, qida məhsullarının çiklənməsi, qida maddələrinin tükənməsi qlobal ərzaq təhlükəsizliyini, ümumilikdə, ekosistemin sabitliyini təhdid edən narahatlıqdır. Azərbaycanın 2024-cü ildə dərc olunan Milli Ekosistem Qiymətləndirilməsi sənədinə görə, ölkə torpaqlarının təxmini 42 faizi eroziya, 7 faizi isə şoranlaşmanın mənfi təsirinə məruz qalıb və kənd təsərrüfatı üçün yararsızdır, bundan 14 min hektar ərazi isə neftlə çirklənib.

Hazırda yaranmış qlobal ekoloji problemlərin intensiv həllinə və daha davamlı həyat tərzinə keçidə təcili ehtiyac olduğunu daha çox dərk edirik. Bu keçidin mərkəzində təbii ehtiyatların davamlı şəkildə idarə olunması və sosial rifahın yüksəldilməsini təmin etməklə yanaşı, iqtisadi artımı şərtləndirən “yaşıl iqtisadiyyat” konsepsiyası dayanır. Yalnız “yaşıl iqtisadiyyat”a keçidlə dünyada yeni iş imkanları yaradıla, əhalinin sağlamlığı yaxşılaşdırıla və ekoloji çağırışlara qarşı davamlılıq arta bilər.